

A bűn minősége*

✎ Irk Ferenc az MTA doktora (Budapest)

Kriminológusi megközelítésből a bűn olyan etikai entitás, aminek lényege valamely etikai értéken alapuló norma megsértése. A posztmodernitás időszakára jellemző, hogy a különböző kultúrák a morális értékeket egymástól eltérően rangsorolják, ami súlyos konfliktusokat idéz elő. Ezzel egyidejűleg az igazságosság primátusát felváltja a racionalitás. A változás olyan új irányzatoknak készíti elő a terepet, mint a „rizikó-büntetőjog” vagy az „ellenség büntetőjoga”; ez az átalakulás már a jogállamiság létét veszélyezteti. A büntetőjog csak a szabadság, az egyenlőség, a rend és a biztonság értékeinek egyidejű és azonos mértékű tiszteletben tartásával töltheti be értékörző szerepét.

Kriminológusi megközelítésből a bűn *etikai entitás*, alapja etikai normasértés. Ennek következtében a megítélés annak a közösségnek a véleményalkotásától függ, amelyekben e normasértés megvalósult. A normasértés pedig akkor vált ki a közösségből elítélést, ha az egyrészt erkölcsi elveivel összeegyeztethetetlen, másrészt ha érdekeit sérti. A morális és az érdeksérelem minősége determinálja azt, hogy a közösség mennyire súlyosnak ítéli meg (és el) az egyén tettét. Ezzel a közösségi véleményalkotással – amennyiben a bűn jogi következménnyel is járhat – a joguralmi felfogás részben vagy teljesen egybeeshet, de ennek ellenkezője sem kizárt. Ebből fakadóan nyilváníthat a két közösség (a környezet és a hatalom) egymáshoz képest azonos, de egymástól eltérő véleményt arról is, hogy a tett veszélyes-e a társadalomra, s ha igen, mekkora mértékben.

I.

Elméleti alapkérdések

Eszmei megalapozásként induljunk ki abból a nehezen cáfolható tényből, miszerint az emberek feletti *formális és tényleges kontroll* lehetősége az elmúlt évtizedben jelentős átalakuláson ment át. A globalizáció egyik fő kérdése, hogy egy országot, egy régiót, egy földrészt ki

tart *tényleges* ellenőrzés és befolyás alatt, vagy éppenséggel ki látja át, ki képes leginkább befolyásolni a jövő alakulását. Akinek *legjobb áttekintése* van az embereknek, azok bizonyos csoportjainak részint jelenlegi helyzetéről, részint viselkedésük legfőbb motívumairól, többnyire annak van legnagyobb esélye arra is, hogy a jövőt befolyásolja. Az információ hatalom – halljuk gyakran. Az információk *rendszerének* ismerete, benne a fő mozgató elemek kölcsönös egymásra hatásának tudása, ma mindennél nagyobb lehetőséget biztosít arra, hogy ezek az ismeretgazdák a társadalom alapvető mozgásfolyamatait számukra kedvező irányba befolyásolják. Ezek az erők érdekeik érvényesítéséhez olyan bázissal rendelkeznek, aminek felhasználásával kitüntetett helyzetbe hozhatják magukat. Úgy tűnik, egyszer s mindenkorra véget ért az a korszak, aminek egyik fő jellemzője az volt, hogy az információkat az államhatalom centralizálhatta. A *decentralizációs időszak* beköszöntével a polgár immár kevésbé kiszolgáltatott az államnak (ide értve valamennyi, az állam által életre hívott hatóságot, így a helyeket is), ugyanakkor a központi (és a helyi) közhatalom a korábbinál kevésbé képes megvédeni az egyént a partikuláris érdekek érvényesítőivel szemben. A közigazgatás új, az eddigieknél korlátozottabb lehetőségek között kell, hogy ellássa feladatát. Reális veszély, hogy az inga a centralizáció felől az ellenkező irányba annyira kileng, hogy – a másik végpontra – az informá-

* A szerző ezúton mond köszönetet a freiburgi (Német Szövetségi Köztársaság) Max-Planck Büntetőjogi Intézetnek a kutatómunka lehetőségének biztosításáért, így a forrásmunkák inrantes elérhetőségéért is. irk@okri.hu

ciószegény egén, társadalom, kormány teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerül, mert a továbbiakban nem képes távlatosan tervezni.¹ Döntései, cselekvései továbbra is elsősorban a múltban gyökereznek, és nem a jövőre irányulnak, stratégiai tervezés pedig ilyen körülmények között a gyakorlatban nem létezik. Ennek számos jelével találkozhatunk már ma is. Nem kell túl messzire menni: vegyük észre a központi hatalom egyik legfélelmezből eszközének, a büntetőjognak szerepváltozását az elmúlt ötven év tükrében!

A posztmodern másik jellemzője az értékekkel kapcsolatos *bizonytalanság*. A biztonságos és biztonságérzetben összegezhető *közérdek* foglalt helyet az egyik oldalon, a *társadalomra veszélyesség* manifesztálódása: a *társadalmi hátrkozás* jelenik meg a másik oldalon, a kettő között pedig óriásira duzzadt szürke zóna található, amelyen belül helytől és időtől, politikai és gazdasági helyzettől, erőviszonyoktól függően kerülnek tettek és magatartásformák hol az egyik, hol a másik végponthoz közelebb. A tapasztalatok azt mutatják, hogy mindinkább azok a cselekvések sorolódnak a nyerők közé, amelyek sokak rövid távú érdekeit jól szolgálják, mégpedig függetlenül attól, hogy az államok vagy azok kisebb-nagyobb csoportja kedvező vagy kedvezőtlen értékartományba sorolja-e őket. Ezért látszanak pl. kiirratatlanoknak a globális bűnözés bizonyos megnyilvánulási formái – mint erről a későbbiekben még szó lesz. Épp emiatt nincs az államoknak – még összefogásuk által sem – nyerési esélyük a széles spektrumban gazdasági érdekeket szolgáló szervezett bűnözéssel szemben sem. Ez utóbbi bűnözési formában tevékenykedő csoportok ugyanis – az uralkodó elképzeléssel szemben – nem valamely szűk kör vagyoni gyarapodását, hanem részint széles rétegek reális szükségleteinek kielégítését szolgálják, részint nagy tömegek egyetlen biztos megélhetési forrásának funkcionálnak. *A jóléti és a szegénység bűnözés így fonódik szervesen egymásba.* Egyrészt igaz, hogy a csillagászati profit – miként az „első” nyilvánosságban, azaz a „felvilágban” is – csupán egy törpe kisebbség kezébe jut el, őt gazdagítja. Másrészt azonban, az az eladhatósága folytán mégiscsak *használati értéket teremtő munkavégzés* (pl. fekete gazdaság, drogkereskedelem, prostitúció).

A kriminálpolitika tehát abból a *feltevésből* indul ki, hogy az állam polgárainak többsége normakonform személyiségjegyeket mutat fel, s csak egy kisebbség az, amelyik deviáns, öntörvényű. Azt is feltételezi, hogy

vannak ugyan ingatag emberek, akik legszívesebben rossz útra térnének, ám jellemük nem eléggé erős ahhoz, hogy – amennyiben állami fenyegetéssel kellene szembe nézniük – eredeti elhatározásukat végre is mernék hajtani. Ezért – egy sajátos előny-hátrány vagy költség-haszon elemzés után – inkább választják a jogkövető magatartást, mint a jogsértést. A feltételezések közé tartozik az is, hogy a társadalom többségének erre a *tabu-megerősítésre* szüksége van. Sőt egyenesen elvárja az ő képviseletére szerződött államtól, hogy egyértelműen deklarálja: mit szabad és mit nem.²

Tegyük hozzá: ez utóbbi kriminálpolitikai vélelemmel feltétlenül egyet lehet érteni. A baj csak az, hogy egyre nehezebb a kívánalomnak eleget tenni. A *posztmodern társadalom* egyik jellemzője épp az, hogy az embereket, de az államok vezetőit is mind gyakrabban hozza olyan helyzetbe, amikor a fehér (a jó) és a fekete (a rossz) mezője egyre ritkábban látszik egyértelműen, viszont a kettő közötti átmenet (azaz a szürke zóna, a fehér és fekete közötti átmenetek széles skálájával) mind jellemzőbbé válik. Az sem ritka, hogy egy jelenség, ami korábban a fekete tartományban volt, egyszer csak elkezd kiszűrődni, s bizonyos idő után fehérré válik (valamennyi dekriminalizációhoz vezető folyamat ezt az utat járja végig).

Ehhez a változáshoz társul az, az embereket mind gyakrabban érő hatás is, hogy a felettük gyakorolt *kontroll* több irányból hat, ám ezek egymásnak nincsenek alá-fölé rendelve, s nem ritkán – az elvárásokat tekintve – ellentétesek egymással. (Például egyik elvárást erősíti a morál, de gyengíti a rövidtávú anyagi érdek, a másikat épp fordítva: erősíti az anyagias motiváció, miközben szembe megy a morális értékkel.) Az nem kétséges, hogy a bűnözés kontroll megvalósítója formálisan továbbra is az állam. Kérdőjel csupán annak a mondatnak a végére tehető, hogy az emberek feletti kontroll-hierarchiában az állam vajon milyen ranghelyet foglal el. A globalizáció körülményei között nem csak az a kérdés tehető fel, hogy *kié a tényleges kontroll, hanem az is, hogy ha a legfőbb kontroll nem az államé, akkor kié, s ebben az esetben az államnak milyen lehetősége marad kontroll-feladatának érvényesítésére.* A kérdésfeltevés legalábbis abban az esetben mindenképpen jogos, ha az állam kontroll-szerepe nem pusztán magát az ellenőrzést, hanem akaratának kikényszerítési lehetőségét is beleértendőnek tartjuk.³

Márcsak a most felsorolt aggályok miatt *sem negligálható* – bár nem kevesen erre törekednek – a *társadalomra veszélyesség kritériumainak minél pontosabb kidolgozása* a büntetőjogi, mégkevésbé a kriminológiai gondolkodásból.⁴

1 Ehhez – érdekeiket fel nem ismerve – régiókban, így Magyarországon is aktívan asszisztálnak a „négyéves” jövőt építő parlamenti pártok.
2 Az ún. restoratív igazságszolgáltatás a büntető eljárásnak és a büntetésnek további célokat is tételez, amelyek azonban kívül esnek a kriminálpolitikán, ezért ezekkel helybéli nem foglalkozunk. Ez utóbbira ld. bővebben Barabás T.: Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. KJK-Kerszov Kiadó, Budapest, 2004.
3 Részletesen ld. Irk F.: Globális kockázatok – diszfunkcionális kriminálpolitika. Állam- és Jogtudomány XLII/3-4. (2002) 191–224.
4 E kérdésben korábban már részletesen kifejtettem álláspontomat. Ld. pl.: Irk F.: Társadalomra veszélyesség – rendszerváltáson innen

II.

A bűnök rangsorolása

A bűnöket többféleképpen lehet osztályozni és súlyosságuk szerint kategorizálni. Ezek közül a legfontosabbak:

- kulturális (vallási-hitvilágbeli) alapokon (morális elvi kényszer ereje),
- szociológiai (pl. társadalmi rétegződés szerinti értékrend menti) megközelítésben (morális vs. gyakorlati kényszer erejének primátusa),
- adott történelmi helyzetben a gazdasági vezető, ill. gazdasági alárendelt szerepben lévő (hatalmi vs. alávetettségi) erők preferenciáit figyelembe véve,
- jogalkotó-jogalkalmazói (lényegében uralmi) erőviszonyok, a normák jogi eszközökkel való kikényszeríthetősége szerint.

A zsidó-keresztény kultúra körében az alapokat a biblia biztosítja, bár – miként azt történelmi tanulmányainkban tudjuk – e szent könyvet éppúgy, mint Mózes kőtábláira vésett isteni parancsokat mind az elmúlt évezredek során, mind jelen korunkban sokan és sokféle tartalommal töltötték, illetve töltik meg. Ezek egy része lényegesen eltér egymástól, sőt vannak olyanok, amelyek kifejezetten ellentétben állnak egymással. Mégis van egyfajta szilárd fogódzó, ami az ún. nyugati kultúrának – s ezen belül a jóról és a rosszról alkotott felfogásnak – alapját képezi.

Nem lehet azt állítani, hogy a világ más kultúrközösségeinek az említettel nincsenek közös vonásai, hiszen ha nem így volna, vélhetőleg már rég kipusztult volna az emberiség. A morális prioritásokban azonban lényegesen lehetnek a különbségek, s ez – konfliktushelyzetekben – a kívánatos megoldások kiválasztásában is döntő szerepet játszhat.

Ezek az eltérések olykor nem közvetlenül jelennek meg, hanem pl. a nemzettudat alakításában, a hatalomgyakorlás módjában, a szükségletkielégítés kívánatosnak vagy épp ellenkezőleg: elítélendőnek tartott módszereinek alkalmazásában. Végül soron egy globalizált világban a kooperáció-konfrontáció viszonylatában kulminálnak ezek a hasonlóságok vagy ellentétek.

III.

A büntetések rangsorolása

A büntetések „fejlődése” ugyancsak jelentős átalakuláson ment át, és napjainkban is alapvető különbsé-

geket tapasztalhatunk aszerint, hogy azokat melyik kultúrközösségben alkalmazzák.

A büntetéseknek van egy objektív (külső) és egy szubjektív (a büntetéssel sújtott vagy fenyegetett szemszögéből kialakult) rangsora. A kettő nem mindig esik egybe, sőt az objektív kategóriába soroltak körében kialakult megítélés is sokban eltérhet egymástól.

Az objektív kategóriába sorolt rangsor nagyban függ attól, hogy mennyire esik egybe (vagy ellenkezőleg: mennyire különbözik) részint a jogszabályban rögzített súlyossági rangsor a lakosság többsége által preferálttal, másrészt a lakosság megítélés mennyire egységes, azaz a különböző rétegek álláspontja miként viszonyul egymáshoz.

Az már elfogadható állapotnak tekinthető, ha a jogalkotói és a hivatásos-jogalkalmazói preferencia-sorrend közel áll egymáshoz. Még kívánatosabbnak tekinthetjük azt a helyzetet, ha a közvélemény különféle érdekek mentén rendeződő kisebbségének zöme is el tudja fogadni a többségi álláspontot. Ilyen körülmények között legfeljebb marginalizálódó – és emiatt jól körülhatárolható – kisebbségek azok, amelyek aktív vagy passzív módon szembeállnak a többség által támogatott hatalom elvárásaival.

Fontos hangsúlyozni, hogy ez a – majdnem – ideális állapot (ami természetesen csak demokratikus társadalmi berendezkedésekben illethető pozitív jelzővel, hiszen a diktatúrákban a szorongás és a félelem miatt tömeges a látszat-azonosulás a hatalom felfogásával) viszonylag ritka, s jelentős társadalmi kohézió bizonyítéka. Különösen sikeresnek tekinthető a jogalkotói és a hivatásos-jogalkalmazói tevékenység akkor, ha nemcsak a bűn fogalmi kritériumainak definiálásában van lehetőség egyezsége, hanem a büntetési nemek és a büntetések súlyosságának rangsorolásában is. Konfliktusok azonban nem feltétlenül jelentenek törésvonalakat a két oldal között. A lakossági felfogás gyakran még lassabban követi a tudományos felismeréseket, új probléma-megoldási eszközöket és módszereket, mint a jogalkalmazó szakma. Ennek példája, hogy a közvélemény mindig punitívabb (tehát a súlyosabb büntetések kiszabásának) híve, mint a tudomány felismeréseit – gyakran ugyancsak jelentős késésekkel – elfogadó jogalkotói-hivatásos jogalkalmazói közeg.

Az többé-kevésbé természetes, hogy a bűnelkövetők többségében – akár a jogalkotói, akár a hivatásos-jogalkalmazói, akár a jogkövető lakossági normakövetési gyakorlathoz viszonyítva – egymástól eltérő preferenciák érvényesülnek, s közülük viszonylag sokan a társadalmi-jogi elítélés ellenére gyakran nem ismerik el morális és/vagy jogi felelősségüket. Az önfelmentés –

és tül. in: Farkas A. – Görgényi I. – Lévai M. (szerk.): Ünnepi tanulmányok II. Horváth Tibor 70. születésnapja tiszteletére. Bfőr. Kiadó Miskolc 1997. 54–75.

5 Fogalmáról ld.: Bandura, A. (1999): Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, No. 3. 193–209.; Bandura, A., Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Pastorelli, C., Regalia, C. (2001): Sociocognitive Self-Regulatory Mechanisms Governing Transgressive Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80. 125–135.; Hymel, S., Rocke-Henderson, N., Rina, A. B. (2005): Moral Disengagement: A Framework for Understanding Bullying Among Adolescents. *Journal of*

ami súlyos bűncselekmények elkövetése esetén gyakran a túlélés egyetlen technikája – a morálisan labilis, a szilárd értékrendet nem birkoló országokban, régiókban az átlagosnál is gyakoribb. A felelősség-áthárítás (de legalább a tettért viselendő felelősség minimalizálása) beállítódási mintákon alapul, a közvetlen környezettől kezdve a hatalom gyakorlóig bezárólag.

IV.

Tettarányosság elméletben és gyakorlatban

A büntetéseméletnek hosszú időn keresztül egyik sarokköve volt a tettarányosság. Alapja az a megfontolás, miszerint a büntetés alapvetően *tabu-szerepet lát el*. Azt közvetíti a társadalomnak, hogy bizonyos normák megsértése – legalábbis a hatalom számára – elfogadhatatlan, mégpedig annál inkább, minél súlyosabb a normasértés esetére beígért büntetés mértéke.

Az újabb büntetésemleletek több irányból is megtámadták ezt a nézetet. Egyrészt oly módon, hogy a büntetőeljárásban (vagy már azt megelőzően, esetleg azt kiváltandó) korábban ismeretlen módszerek alkalmazva nagy súlyt helyeznek a *tettes és a sértett viszonyára*, másrészt úgy, hogy – az előbbi szemléletől nem függetlenül – nem csak a tettes által már elkövetett cselekményre, hanem a *várható viselkedésre* is figyelemmel vannak.

Mindkét felfogás büntetéstanai szempontból erősen megkérdőjelezhető, és eliminálja azt a hagyományos felfogást, ami szerint a büntetés egyetlen feladata az elkövetett vétekkel kiváltott társadalmi-közösségi felháborodás – megfelelő jogi csatornák közé terelt – érvényre juttatása.⁶

Ennek az újabb szemléletnek az eluralkodása azt is jelenti, hogy az igazságtételt, tehát az igazságosság primátusát feltölti a racionalitás, a hasznosság. Ez természetesen nem feltétlenül káros, csupán a büntetőjog hagyományos keretei közé nehezen illeszthető. A konvencionális büntetőjogi felfogás nem tűri a bűnösrel való egyezkedést, a bűn aszerinti értékelését, hogy az elkövetést miként éli meg a sértett, s azt, hogy a

büntetés tényét vagy mértékét nem kizárólag a jog által is értékelt morális vétek, annak súlyossága határozza meg, hanem egy sor praktikus szempont.

Mindazonáltal a büntetések többségében ma még a tettarányosság, annak eredeti formájában érvényesül. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy az *ítélkezési gyakorlatban* számos ellentmondást, hiányosságot, aránytalanságot és bizonytalanságot fedhetünk fel.⁷

E legutóbbi hiátussal összefüggésben célszerű egy kicsit a *globalizációs problémákra* koncentrálni. Az utóbbi – immár csaknem fél évszázados múltra visszatekintő – világtrendnek több olyan jellegzetessége is mindinkább előtérbe kerül, ami a hagyományos büntetőjogi szemlélet érvényesülésében – az előbb említetteket is jelentősen meghaladó – zavarokat okoz. Nem elsősorban a jogi személyek büntetőjogi felelősségének kétségességre gondolok (ez tulajdonképpen nem új jelenség, csupán jelen világunkban súlya növekedett meg jelentősen), hanem arra, hogy a rizikótársadalom – a hosszú távon jelentkező kockázatok kimenetelének bizonytalansága miatt – hozzá a büntetőjogi eszköztár egészét lehetetlen helyzetbe, állítja megoldhatatlan feladatok elé.⁸

Figyelmet érdemel Frank Neubacher elemzése a büntetőjog szerepének átalakulásáról a rizikótársadalomban.⁹ Felhívja a figyelmet arra, hogy egyébként nagyon eltérő gondolkodású szerzők, mint pl. Jakobs,¹⁰ Prittwitz¹¹ vagy Frehsee¹² egyöntetűen arra a következtetésre jutottak, hogy a *büntetőjog alapvető átalakuláson ment át az utóbbi évtizedekben*, amit az jellemző leginkább, hogy *kialakulóban van a „rizikó-büntetőjog”,* sőt az *„ellenséggel szembeni büntetőjog”* („Feindstrafrecht”), ami már a jogállamiság kereteit feszegeti, sőt ha úgy tetszik: gyakorlatilag kijátssza. A rizikótársadalom ugyanis – folytatja fejtegetését Neubacher – mindenütt jelen van, a büntetőjog azonban csak azokra a nehezen ellenőrizhető absztrakt veszélyekre reagál fokozott mértékben kriminalizálással, amelyek egyre összetettebbek és mind kevésbé válnak megérthetővé, egyre inkább absztrakt jogtárgyakat védenek és emiatt mind nehezebben lesznek végrehajthatók.

Frehsee hívja fel a figyelmet arra, hogy a bűncselekmények e körében fokozódó igény mutatkozik a tettek ún. előmezejének kriminalizálására („Vorfeldkri-

Social Sciences, Special Issue (Peer Victimization in Schools: An International Perspective) No. 8, 1-11. Idézi: Buda Mariann – Kőszeghy Anikó – Szirmai Érika: Iskolai zaklatás – az ismeretlen ismerős. In: http://delin.unideb.hu/~mbuda/pub/Edu_Iskolai_zaklatas_vegleges.doc

6. Vö.: 30/1992. (V. 26.) AB-határozat, továbbá Szabó A.: A büntetőjog reformja. G&G Kiadó, Budapest 1992. 24., 75–78. Idézi: Korinek L.: Kriminológia I. Magyar Közlöny, Lap- és Könyvkiadó Budapest 2010. 429–430, 539.; Jrk F.: A morál és a büntetőjog helye jelen társadalmunkban. In: Tóth K. (szerk.): Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza születésének 70. évfordulójára. Szeged. 1996. 115–124.
7. Erről a jelenkor magyar nyelvű jogi szakirodalmának számos opusza számol be. Ld. különösen Fleck Z.: Bíróságok mérlegben I. Pallas Kiadó 2008.; Fleck Zoltán: Változások és változatlanóságok. Napvilág Kiadó 2010.
8. Prantisch, C.: Strafrecht Und Risiko: Untersuchungen Zur Krise Von Strafrecht Und Kriminalpolitik in Der Risikogesellschaft Juristische Abhandlungen. Klostermann, Frankfurt am Main 1993.; Sieber, U.: Grenzen des Strafrechts. ZStW 119 (2007) Heft 1., 1–68.
9. Neubacher, F.: An den Grenzen des Strafrechts – Stalking, Graffiti, Weisungsverstöße. ZStW 118 (2006) Heft 4 855–877.
10. Jakobs, G.: Kriminalisierung im Vorfeld einer Rechtsgüterverletzung ZStW 97 (1985), 751–785, 751.
11. Prantisch, C.: Strafrecht und Risiko. In: Bora, A. (Hrsg.): Rechtliches Risikomanagement. Duncker & Humblot Berlin, 1999. 193–206.
12. Frehsee, D. (1999): Verschwunden der Rechtsstaat?, *Neue Kriminalpolitik*, Heft 1; Jg. 11, S. 16–21, (16 p.); Frehsee, D. (2003): Der Rechtsstaat verschwindet. Duncker & Humblot, 330.

minalisierung”), aminek kielégítése nemcsak a szabadságjogok korlátozásának veszélyével jár, hanem – a kontrollálhatóság fantáziaszüleménye okán – a büntetőjoggal szemben is kielégíthetetlen elvárásokat támaszt. Ennek már ma látványos, az egész büntetőjog hagyományos rendszerét felbolygató jelei vannak, amelyek közül elég a bizonyítási teher megfordíthatóságára utalni. Az „ellenséggel szembeni büntetőjog” már nem a többnyire jogtisztelő polgár bizalmára épít, aki néha megsérti a jogszabályt, hanem a látens bizalmatlanságra.¹³

Más szemszögből közelíti meg a kérdést Peter-Alexis Albrecht, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy vannak, akik szerint a büntetőjog nem képes az állam védelmére, hanem csak arra alkalmas, hogy a jogtalanságot nyilvánosan skandalálja és szankcionálja.¹⁴ Végkövetkeztetése lényegében megegyezik Frehsee-ével: A „háború a terror ellen” egy, első pillantásra alig észrevehető további áldozatot is követel: a jogállami büntetőjog megsemmisítése küszöbön áll. Ennek bizonyítéka, hogy már hosszabb idő óta közbeszéd tárgya az ún. „ellenséggel szembeni büntetőjog”. Ennek lényege, hogy a felfogás az emberi mivoltot fel kívánja osztani, ami által a jog megsemmisülése kap jelentős támogatást. Ezért volna fontos, hogy Európában a büntetőjog elvei egységesen védelmet élvezhessenek.¹⁵ Emellett szólnak a következő érvek:

Az emberi méltóság, mint a civilizáció általános jawa, oszthatatlan. Ebből következően a terrorizmus nem a jogállami büntetőjog végét jelenti, hanem kihívást egyfajta próbatételre, aminek történelmi gyökerei az európai felvilágosodásban erednek.¹⁶ Eszerint az emberi méltóság univerzális és oszthatatlan, ami alapvető jogelv. Ebben a tételben – elviekben – a civilizált államok többsége közötti konszenzus van. A német történelem közelmúltja jó példa arra: hova vezet ennek az alapelvnek a megsértése.¹⁷

A szabadságjogok a bástyái a globális jogmegsemmisülés elleni küzdelemnek. Ezt azért szükséges kihangsúlyozni, mert a jog folyamatos eróziójának vagyunk tanúi. Ezt bizonyítják mind a polgári büntetőjog, mind az ellenség-büntetőjog alakulásában bekövetkezett változások. Ez annak a sajnálatos fejleménynek a

következménye, hogy a (német) jogalkotók a büntetőjog változtatásai során a biztonságot főlébe helyezték a szabadságnak. A gazdasági bűnözés ellen bevezetett korábbi (1976, 1986) intézkedések éppúgy haszontalanok, ha ugyan nem kontraproduktívok, mint az 1986-os terrorizmus elleni, majd az illegális kábítószerkereskedelem elleni, 1992-ben a szervezett bűnözés különböző formái elleni, 1998-ban a szexuális és más veszélyes bűncselekmények elleni, s végül az 1994-es bűnözés elleni harcot célzó törvények.¹⁸

Épp ezért a büntetőjogtudomány központi feladata, hogy a világos elvek mentén szervezett jog fejlesztését és védelmét Európában, mint kihívást fogja fel. Európa nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy az embereket két csoportba sorolja: egyrészt azokra, akik a jog védelme alatt állnak, másrészt azokra, akiket jog nélküli ellenségnek tekint. Ez visszavetne bennünket a jogállamiság előtti történelmi korszakok valamelyikébe. A jogállamiság alapelveit elfogadó felfogás természetesen annak igénylésével is jár, hogy a demokrácia döntési mechanizmusait nem valamiféle hadijog vezérli, mert Európában nincs szükségállapot. Ezzel szemben a törvénykezés konszenzuális alapokon nyugszik, Európa nem kíván újabb áldozatokat kreálni. Az európai büntetőjogtudomány fontos feladata az igazságosság legitimizálása.¹⁹

V.

A jövő kihívásai

A büntetőjog válaszút elé került, hiszen a magukat demokratikusnak tartó országok parlamentjei olyan döntéseket hoztak a közelmúltban, amelyek folyamányaként az állampolgároknak számos, korábban elképzelhetetlen kényszerintézkedéssel kell – leginkább a terrorizmus elleni küzdelem indokával a háttérben – szembenéznük. Ilyen pl. az európai elfogatóparancs, a preventív telefonlehallgatás, az akusztikus lakásfelügyelet, az elektronikus lábbilics, a videófelügyelet, s a biztonság és ellenőrzés irányába megindult mozgások még bizonyára nem érték el ezek zenitjét.²⁰

13 Vö.: Frehsee, D. (1999) im. (20.); Korinek L.: Kriminológia II. Magyar Közlöny, Lap- és Könyvkiadó Budapest 2010. 283. és köv.; Sieber, U.: A büntetőjog és a hadijog közötti határok elmosódása – a belső és külső biztonság nyomában. Kriminológiai Tanulmányok 47. OKRI 2010. 131–149.

14 Így ld. korábban Jakobs, ZStW 97 (1985), i. m. 751. és köv.; újabban: Jakobs, G. (2000). Kommentar. In: Eser, A./Hassemer, W./Burkhardt, B. (Hrsg.), Die deutsche Strafrechtswissenschaft vor der Jahrtausendwende. Rückbesinnung und Ausblick. Dokumentation einer Tagung vom 3.-6. Oktober 1999 in der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, Beck, München. XIV, 47–56. (47. és köv.); Jakobs, G. (2004): Bürgerstrafrecht und Feindstrafrecht. HRRS Online-Zeitschrift Heft 4, März 2004, 88. és köv.

15 Vö.: Albrecht, P.-A. (2005): „Krieg gegen den Terror” – Konsequenzen für ein rechtsstaatliches Strafrecht. ZStW 117 Heft 4, 852–864., 852.

16 Ld. Albrecht, P.-A. (2003): Die vergessene Freiheit – Strafrechtssprinzipien in der europäischen Sicherheitsdebatte.

17 Albrecht, P.-A. (2005) im. (852–855.)

18 Ezeket összefoglalóan ld.: Institut für Kriminalwissenschaft Frankfurt am Main (Hrsg.), Vom unmöglichen Zustand des Strafrechts, 1995 und Irwege der Strafgesetzgebung, 1999. Ismerteteti: Albrecht, P.-A. (2005) im. (855–856.)

19 Albrecht, P.-A. (2005) im. (Kiemelés: I. F.)

20 Neubacher im. (855–856.) Adalékként megjegyzendő, hogy az emberi szabadságjogokra különösen kényesen vigyázó Német Szövetségi Alkotmánybíróság az elmúlt években már számos, csak a célrationalitást szem előtt tartó intézkedést alkotmányellenesnek, s így az adott országban tilalmazottnak minősített. Ilyen pl. a Német Szövetségi Alkotmánybíróságnak az információs önrendelkezési jogot és annak legfontosabb garanciáit tartalmazó döntése. [BVerfG, I BvR 256/08 vom 2.3.2010.]

Ez a változás nem előzmények nélküli. Az amerikai kriminológusok közül már 1992-ben Feeley és Simon „új büntetésről” („New Penology”) írtak, aminek lényege, hogy egy teljesen új felfogás van elterjedőben, ami a figyelmet az egyénről a kockázat veszélyére helyezi át. Ezt bizonyítják bizonyos, magas kockázattal rendelkező személyek vagy csoportok előzetes biztonsági őrizetbe vétele.²¹

A kriminológusnak – zárszó helyett zárógondolatként – az elmondottakhoz annyit mindesetre hozzá kell tennie, hogy a bűnözés teljes spektrumának szűkítéséhez egyidejűleg négy, az emberiség túlélését egyaránt szolgálni hivatott alapelv kényes egyensúlyát kell a politikusoknak (talán a tudomány képviselői véleményének meghallgatása mellett) biztosítaniuk. Ezek: szabadság, egyenlőség,²² rend, biztonság.

- 21 Ld. Feeley M., Simon J. (1992), *The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications*, *Criminology*, 30, 4, 449-474 (449.); Feeley, M. – Simon, J. (1994): *Actuarial justice: The emerging new criminal law*. In: Nelken, D. (ed.), *The Futures of Criminology*, Sage Publications, London, 173-201, (173.) Idézi Neubacher im. (856.)
- 22 Ennek a mostanság már-már feledésbe merülő együttélési elvnek a fontosságát indokolja legújabbán Gombár Csaba. *Gombár Cs.: És az egyenlőség? Népszabadság Hétfője* 2010. június 5. 5. www.nol.hu